

Република Србија
РАТЕЛ
Регулаторна агенција за
електронске комуникације
и поштанске услуге

ИЗВЕШТАЈ О АНАЛИЗИ ВЕЛЕПРОДАЈНОГ ТРЖИШТА ВИСОКОКВАЛИТЕТНОГ ПРИСТУПА КОЈИ СЕ ПРУЖА НА ФИКСНОЈ ЛОКАЦИЈИ

Београд, јун 2018. године

САДРЖАЈ

1. КРАТАК ПРЕГЛЕД АНАЛИЗЕ ТРЖИШТА	5
2. УВОД.....	8
2.1. Регулаторни оквир у Европској унији	8
2.2. Правни оквир за спровођење анализа тржишта у Републици Србији	14
2.3. Преглед досадашњих активности.....	17
3. ДЕФИНИСАЊЕ РЕЛЕВАНТНОГ ТРЖИШТА	18
3.1. Карактеристике релевантног тржишта	18
3.1.1. Производна димензија тржишта.....	19
3.1.1.1. Малопродајно тржиште изнајмљених линија.....	21
3.1.1.2. Велепродајно тржиште висококвалитетног приступа	22
3.2. Одређивање производне димензије тржишта	23
3.2.1. Супституција на страни тражње – малопродајни ниво	24
3.2.1.1. Традиционалне дигиталне изнајмљене линије као супститут Ethernet изнајмљеним линијама 25	
3.2.1.2. xWDM изнајмљене линије као супститут Ethernet изнајмљеним линијама	25
3.2.1.3. Асиметрични пренос података као супститут Ethernet изнајмљеним линијама	26
3.2.1.4. Закључак –малопродајни ниво.....	27
3.2.2. Супституција на страни тражње – велепродајни ниво	27
3.2.2.1. Традиционалне изнајмљене линије као супститут Ethernet изнајмљеним линијама	28
3.2.2.2. xWDM изнајмљене линије као супститут Ethernet изнајмљеним линијама	29
3.2.3. Закључак супституције на страни тражње – велепродајни ниво.....	30
3.2.4. Супституција на страни понуде – велепродајни ниво	30
3.3. Географска димензија тржишта.....	32
3.4. Закључак о релевантном тржишту	32
4. АНАЛИЗА РЕЛЕВАНТНОГ ТРЖИШТА.....	33
4.1. Критеријуми за утврђивање појединачне значајне тржишне снаге	33
4.1.1. Величина оператора и конкурената.....	34
4.1.2. Контрола над инфраструктуром чији се обим не може лако реплицирати.....	35
4.1.3. Технолошка предност оператора.....	36
4.1.4. Недостатак или низак ниво преговарачке моћи купаца	37
4.1.5. Лак или повлашћен приступ тржиштима капитала, односно финансијским ресурсима	37
4.1.6. Степен диверсификације производа или услуга	37
4.1.7. Економија обима.....	38
4.1.8. Економија опсега	39

4.1.9. Степен вертикалне интеграције.....	39
4.1.10. Висок степен развоја дистрибутивне и продајне мреже	40
4.1.11. Недостатак потенцијалне конкуренције	40
4.1.12. Постојање препрека за ширење	41
4.2. Закључак о процени постојања оператора са значајном тржишном снагом	42
5. ЗАКЉУЧАК	43

ДЕФИНИЦИЈЕ КОРИШЋЕНИХ ПОЈМОВА

У анализи су коришћени појмови који, у смислу ове анализе, имају следеће значење:

Електронска комуникациона мрежа представља системе преноса и, тамо где је то примењено, уређаје за комутацију и усмеравање и друге ресурсе, укључујући пасивне мрежне елементе, који омогућавају пренос сигнала помоћу жичних, радио, оптичких или других електромагнетских средстава, укључујући и сателитске мреже, фиксне (са комутацијом кола и пакета, укључујући и Интернет) и мобилне мреже, енергетске кабловске системе у делу који се користи за пренос сигнала, мреже које се користе за дистрибуцију и емитовање медијских садржаја, без обзира на врсту података и информација које се преносе.

Изнајмљене линије су врста електронске комуникационе услуге која кориснику обезбеђује сталну везу гарантованог сталног протока између две терминалне тачке (*NTP – Network termination Point*) истих или различитих електронских комуникационих мрежа преко одговарајућих интерфејса, који је додељен само тачно одређеном кориснику и који обезбеђује симетричне брзине преноса у оба смера (*download* и *upload*)¹.

Терминална тачка мреже је физичка тачка у којој корисник остварује приступ јавној комуникационој мрежи, а у мрежама које користе комутацију или усмеравање, тачка једнозначно одређена мрежном адресом, која може бити у вези са бројем или именом.

Оператор је правно лице које обавља или је овлашћено да обавља делатност електронских комуникација.

Крајњи корисник је правно или физичко лице које користи услугу изнајмљених линија само за сопствене потребе тј. не обавља делатност електронских комуникација.

Оператор корисник је оператор који користи велепродајне услуге оператора власника инфраструктуре како би крајњим корисницима пружао услуге електронских комуникација.

Међуповезивање (интерконекција) је посебна врста приступа оствареног између оператора јавних комуникационих мрежа којим се успоставља физичко и логичко повезивање јавних комуникационих мрежа једног или више различитих оператора како би се корисницима услуга једног оператора омогућила међусобна комуникација или комуникација са корисницима услуга других оператора, односно приступ услугама које пружају други оператори или трећа лица која имају приступ мрежи.

¹Експанаторни меморандум из 2014. године, стр 49

1. КРАТАК ПРЕГЛЕД АНАЛИЗЕ ТРЖИШТА

Регулаторна агенција за електронске комуникације и поштанске услуге (у даљем тексту: Агенција) је у складу са одредбама чл. 59. и 60. Закона о електронским комуникацијама („Службени гласник РС“, бр. 44/10, 60/13-УС и 62/14, у даљем тексту: Закон) овлашћена за спровођење анализе тржишта. Одредбом члана 61. Закона су прописани критеријуми за одређивање оператора са значајном тржишном снагом.

На основу одредбе члана 59. став 2. Закона, Агенција је, уз примену Препоруке Комисије од 17. децембра 2007. године о релевантним тржиштима производа и услуга у области електронских комуникација подложним претходној (*ex ante*) регулацији (2007/879/ЕЗ) (у даљем тексту: Препорука Комисије о релевантним тржиштима 2007/879/ЕЗ), донела Одлуку о одређивању релевантних тржишта подложних претходној регулацији („Службени гласник РС“ бр. 59/11 и 106/16), којом су одређена тржишта подложна претходној регулацији.

Агенција у циљу хармонизације са регулативом Европске уније, спроводи поступак анализе велепродајног тржишта висококвалитетног приступа који се пружа на фиксној локацији (у даљем тексту: велепродајно тржиште висококвалитетног приступа) уз примену Препоруке Комисије од 9. октобра 2014. године о релевантним тржиштима производа и услуга у области електронских комуникација подложним претходној (*ex ante*) регулацији (2014/710/ЕУ) (у даљем тексту: Препорука Комисије о релевантним тржиштима 2014/710/ЕУ), ради утврђивања релевантности тржишта, односно да ли на поменутом тржишту постоји делотворна конкуренција или један или више оператора који имају значајну тржишну снагу, у циљу доношења нове одлуке о одређивању релевантних тржишта подложних претходној (*ex ante*) регулацији уз примену Препоруке Комисије о релевантним тржиштима 2014/710/ЕУ, а сагласно одредбама чл. 59. и 60. став 1. Закона. Препоруком Комисије о релевантним тржиштима 2014/710/ЕУ тржиште висококвалитетног приступа је дефинисано као релевантно тржиште подложно претходној регулацији.

Период на који се предметна анализа односи обухвата 2015, 2016. и 2017. годину и за тај период су прикупљени подаци од оператора.

Велепродајно тржиште висококвалитетног приступа се односи на тржиште на коме се операторима корисницима нуди велепродајна услуга изнајмљених линија. Предметна услуга је до сада била обухваћена велепродајним тржиштем изнајмљених линија које је одређено за релевантно тржиште Одлуком о одређивању релевантних тржишта подложних претходној регулацији („Службени гласник РС“, бр. 59/11 и 106/16).

Први део анализе тржишта се бави дефинисањем релевантног тржишта. Поступак дефинисања обухвата анализу супституције на страни тражње, анализу супституције на страни понуде и одређивање географске димензије тржишта.

На крају 2017. године услугу изнајмљених линија пружали су следећи оператори:

1. Предузеће за телекомуникације Телеком Србија а.д. Београд, Таковска 2, Београд (у даљем тексту: Телеком Србија а.д.);
2. Telenor d.o.o. Beograd, Омладинских бригада 90, Нови Београд (у даљем тексту: Telenor d.o.o.);
3. Serbia Broadband - Srpske kablovske mreže d.o.o. Beograd, Булевар Пека Дапчевића 19, 11010 Београд - Вождовац (у даљем тексту: SBB d.o.o.);
4. DRUŠTVO ZA TELEKOMUNIKACIJE ORION TELEKOM DOO BEOGRAD-ZEMUN, Насеље Земун Поље, Мала Пруга 8, 11080 Београд-Земун (у даљем тексту: ORION TELEKOM DOO);
5. PRIVREDNO DRUŠTVO ZA TELEKOMUNIKACIJE SAT-TRAKT DOO, Бачка Топола, Маршала Тита 111 (у даљем тексту: SAT-TRAKT DOO);
6. SPACE HELLAS d.o.o. Beograd-Stari Grad, Македонска 30, 11300 Београд (у даљем тексту: SPACE HELLAS d.o.o.);
7. PRIVREDNO DRUŠTVO ZA INFORMATIČKI INŽENJERING IT 011 DOO BEOGRAD-NOVI BEOGRAD,, Омладинских Бригада 88-90 (у даљем тексту: IT 011 DOO);
8. ABSOLUT SOLUTIONS doo Beograd, Палмира Тољатија 5/III, 11000 Београд (у даљем тексту: ABSOLUT SOLUTIONS doo);
9. DRUŠTVO ZA PRUŽANJE USLUGA INTERNETA BEOTELNET-ISP DOO BEOGRAD, Булевар Војводе Мишића 37, Београд (у даљем тексту: BEOTELNET-ISP DOO);
10. AKTON PREDUZEĆE ZA INFORMATIČKI INŽENJERING DOO BEOGRAD (NOVI BEOGRAD), Булевар Михаила Пупина 6/16, Нови Београд (у даљем тексту: AKTON DOO);
11. VIP Mobile d.o.o. Beograd, Милутина Миланковића 1ж, Нови Београд (у даљем тексту: VIP Mobile d.o.o.);
12. DRUŠTVO ZA INŽENJERING, TRGOVINU I USLUGE RADIJUS VEKTOR DOO, BEOGRAD (NOVI BEOGRAD), Милентија Поповића 9, Београд (у даљем тексту: RADIJUS VEKTOR DOO);
13. POGLED TELEKOMUNIKACIJE DOO, Ниш, Војводе Мишића 58/2, 18000, Ниш-Медијана (у даљем тексту: POGLED TELEKOMUNIKACIJE DOO);
14. JAVNO KOMUNALNO PREDUZEĆE INFORMATIKA ZA POSLOVE IZ OBLASTI TELEKOMUNIKACIJA INFORMATIKE I NAPLATE KOMUNALNO-STAMBENIH PROIZVODA I USLUGA NOVI SAD, Булевар Цара Лазара 3, 21000 Нови Сад (у даљем тексту: ЈКР ИНФОРМАТИКА).

Посматрано према броју реализованих изнајмљених линија, на велепродајном тржишту висококвалитетног приступа најзаступљенија је услуга изнајмљених линија заснованих на *Ethernet* преносној технологији. Анализом супституције на страни тражње утврђено је да традиционалне дигиталне изнајмљене линије, као и изнајмљене линије засноване на xWDM технологијама представљају супститут изнајмљеним линијама заснованим на *Ethernet* преносној технологији.

Из тога следи да veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа чине следеће veleпродајне услуге изнајмљених линија (без обзира на њихов преносни капацитет):

- а) изнајмљене линије засноване на *Ethernet* преносној технологији;
- б) традиционалне дигиталне изнајмљене линије (PDH, SDH, (S)HDSL);
- в) изнајмљене линије засноване на xWDM (*wavelength-division multiplexing*) скупу технологија.

Наведене veleпродајне услуге се односе на националне изнајмљене линије, третирају се као изнајмљене линије „од краја до краја“ (*end to end*), а укључују понуду сопственом предузећу (*self-supply*) за потребе пружања услуге изнајмљених линија на малопродајном нивоу и понуду операторима корисницима veleпродајне услуге изнајмљених линија.

Релевантно тржиште у географској димензији је територија Републике Србије.

Након дефинисања релевантног тржишта, Агенција је приступила процени појединачне значајне тржишне снаге у складу са критеријумима који су прописани одредбом члана 61. став 2. Закона. Агенција је анализирала следеће критеријуме за одређивање оператора са значајном тржишном снагом који су прописани одредбом члана 61. став 2. Закона:

1. величина оператора и његових конкурената и њихово тржишно учешће;
2. контрола над инфраструктуром чији се обим не може лако реплицирати;
3. технолошка предност оператора која му омогућава надмоћан положај на тржишту;
4. недостатак или низак ниво преговарачке моћи купаца;
5. лак или повлашћен приступ тржиштима капитала, односно финансијским ресурсима;
6. степен диверсификације производа или услуга (нпр. повезани производи или услуге);
7. економија обима;
8. економија опсега;
9. степен вертикалне интеграције;
10. високи степен развоја дистрибутивне и продајне мреже;
11. недостатак потенцијалне конкуренције;
12. постојање препрека за ширење.

Агенција је на основу анализе наведених критеријума закључила да на посматраном veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа не постоји оператор са значајном тржишном снагом (у даљем тексту: оператор са ЗТС).

2. УВОД

На основу надлежности Агенције, које произлазе из Закона, спроводи се анализа veleпродајног тржишта висококвалитетног приступа .

У складу са одредбом члана 59. став 2. Закона, Агенција одређује релевантна тржишта уз примену одговарајућих препорука Европске уније о тржиштима подложним претходној регулацији.

2.1. Регулаторни оквир у Европској унији

Промене у сектору телекомуникација у Европској заједници отпочеле су средином 80-тих година 20. века, док су до тада у овом сектору били присутни искључиво оператори са својством државних монополиста над мрежом, инфраструктуром и опремом. Основе за либерализацију телекомуникационих мрежа и услуга су постављене прописима које је донела Европска комисија. У Зеленој књизи о развоју заједничког тржишта за телекомуникационе услуге и опрему (СОМ(87)290), усвојеној 1987. године, изложени су предлози и кораци за спровођење свих потребних промена у правним системима држава чланица ради остваривања либерализације. Сходно томе, државе чланице су приступиле ревидирању својих политика у правцу развоја конкуренције у сектору телекомуникација, а упоредно су доношени прописи на нивоу Заједнице.

Либерализација свих услуга телекомуникација на нивоу Европске уније је завршена у прописаном року, закључно са 1. јануаром 1998. године, уз неколико изузетака: у Луксембургу од јула 1998. године, у Шпанији од децембра 1998. године, у Ирској и Португалу од јануара 2000. године и у Грчкој од јануара 2001. године.

Током 1997. и 1998. године донет је пакет прописа којим је установљен нови регулаторни оквир, са циљем хармонизације прописа и стварања објективних, транспарентних и недискриминаторних услова за све учеснике на тржишту телекомуникација. Регулаторни оквир из 1998. године је предвиђао четири тржишта телекомуникација подложна регулацији:

1. тржиште фиксне телефоније (укључујући и инфраструктуру);
2. тржиште мобилне телефоније;
3. тржиште изнајмљених линија и
4. тржиште интерконекције.

Национална регулаторна тела су утврђивала постојање значајне тржишне снаге оператора на основу учешћа на тржишту у висини од 25%, сходно Директиви 97/33/ЕЗ Европског парламента и Савета о интерконекцији у телекомуникацијама, која се односи на обезбеђивање универзалног сервиса и интероперабилности кроз примену принципа за обезбеђење отворене мреже. Одступање од овог правила је захтевало узимање у обзир додатних критеријума, и то: могућност оператора да утиче на тржишне услове, његов промет у односу на величину тржишта, контрола над

инфраструктуром за приступ крајњим корисницима, приступ финансијским ресурсима и искуство у пружању производа и услуга на тржишту.

Технолошки напредак и иновације у погледу понуђених услуга су створили услове за развој информационог друштва у Европској унији. Конвергенција телекомуникационог, медијског и сектора информационих технологија је условила потребу за новим јединственим и технолошки неутралним регулаторним оквиром за електронске комуникационе мреже и услуге. Нови регулаторни оквир је усвојен 2002. године, а у примени је од јула 2003. године. Директиве којима је успостављен регулаторни оквир из 2002. године су:

1. Директива 2002/21/ЕЗ Европског парламента и Савета од 7. марта 2002. године о заједничком регулаторном оквиру за електронске комуникационе мреже и услуге (*Framework Directive*);
2. Директива 2002/20/ЕЗ Европског парламента и Савета од 7. марта 2002. године о овлашћењу у области електронских комуникационих мрежа и услуга (*Authorization Directive*);
3. Директива 2002/19/ЕЗ Европског парламента и Савета од 7. марта 2002. године о приступу и међуповезивању електронских комуникационих мрежа и припадајућих средстава (*Access Directive*);
4. Директива 2002/22/ЕЗ Европског парламента и Савета од 7. марта 2002. године о универзалном сервису и правима корисника у вези са електронским комуникационим мрежама и услугама (*Universal Service Directive*);
5. Директива 2002/58/ЕЗ Европског парламента и Савета од 12. јула 2002. године о обради података о личности и заштити приватности у области електронских комуникација (*Directive on Privacy and Electronic Communications*).

Тржишта електронских комуникација подложна *ex-ante* регулацији сходно регулаторном оквиру из 2002. године су дефинисана у складу са принципима и методологијом права конкуренције Европске уније, што није био случај са претходним регулаторним оквиром. Национална регулаторна тела спроводе поступак анализе тржишта према Смерницама Комисије о анализи тржишта и процени значајне тржишне снаге на основу регулаторног оквира Заједнице за електронске комуникационе мреже и услуге (2002/С 165/03) (у даљем тексту: Смернице Комисије о анализи тржишта). Сврха ових смерница јесте да се национална регулаторна тела усмере у извршавању својих обавеза које се односе на дефинисање тржишта и процену значајне тржишне снаге. Према члану 15. став 3. Оквирне директиве 2002/21/ЕЗ, национална регулаторна тела би требало да у највећој могућој мери узму у обзир ове смернице. Процена значајне тржишне снаге се, за разлику од правила из регулаторног оквира из 1998. године, не врши искључиво на основу тржишног учешћа, већ и других критеријума значајних за оцену постојања појединачне или заједничке значајне тржишне снаге, и то: укупна величина субјекта, контрола над инфраструктуром која се не може лако реплицирати, технолошке предности, недостатак преговарачке моћи купаца, лак и повлашћен приступ тржишту капитала и изворима финансирања, диверсификација производа и услуга, економија обима, економија ширине, вертикална интеграција,

развијеност дистрибуције и мреже продаје, недостатак тржишног такмичења и баријере у експанзији.

Поступак анализе тржишта, према Смерницама Комисије о анализи тржишта, обухвата следеће кораке:

1. дефинисање релевантних тржишта;
2. анализу релевантних тржишта и идентификовање оператора са ЗТС;
3. одређивање обавеза оператору са ЗТС ради спречавања злоупотребе доминантног положаја.

Европска комисија је, на основу члана 15. Оквирне директиве 2002/21/ЕЗ, донела Препоруку од 11. фебруара 2003. године о релевантним тржиштима производа и услуга у области електронских комуникација подложним претходној (*ex ante*) регулацији (2003/311/ЕЗ). Препоруком је предвиђено осамнаест релевантних тржишта, од којих је седам малопродајних и једанаест велепродајних тржишта:

1. малопродајно тржиште приступа јавној телефонској мрежи на фиксној локацији за резиденцијалне кориснике;
2. малопродајно тржиште приступа јавној телефонској мрежи на фиксној локацији за нерезиденцијалне кориснике;
3. малопродајно тржиште јавно доступне локалне и/или националне телефонске услуге на фиксној локацији за резиденцијалне кориснике;
4. малопродајно тржиште јавно доступне међународне телефонске услуге на фиксној локацији за резиденцијалне кориснике;
5. малопродајно тржиште јавно доступне локалне и/или националне телефонске услуге на фиксној локацији за нерезиденцијалне кориснике;
6. малопродајно тржиште јавно доступне међународне телефонске услуге на фиксној локацији за резиденцијалне кориснике;
7. малопродајно тржиште основног скупа изнајмљених линија;
8. велепродајно тржиште оригинације позива у јавној телефонској мрежи на фиксној локацији;
9. велепродајно тржиште терминације позива у јавној телефонској мрежи на фиксној локацији;
10. велепродајно тржиште услуге транзитирања саобраћаја у фиксној јавној телефонској мрежи;
11. велепродајно тржиште рашчлањеног приступа (укључујући дељени приступ) петљама и подпетљама у сврху омогућавања широкопојасних и говорних услуга;
12. велепродајно тржиште широкопојасног приступа;
13. велепродајно тржиште изнајмљивања завршних сегмената телекомуникационе мреже;
14. велепродајно тржиште изнајмљивања преносних сегмената телекомуникационе мреже;
15. велепродајно тржиште приступа и оригинације позива у јавној мобилној телефонској мрежи;
16. велепродајно тржиште терминације позива у мобилној мрежи;

17. veleprodajno nacionalno trzishhte za međunarodni roming u javnim mobilnim mrežama;
18. veleprodajno trzishhte usluga emitovađa prenosa, kojima se emitovani sadržaj isporučuje krajnjim korisnicima.

Након четири године примене наведене препоруке, Комисија је усвојила нову Препоруку Комисије о релевантним тржиштима 2007/879/ЕЗ, имајући у виду развој тржишта током времена. Овом препоруком је прописано седам релевантних тржишта, од којих су шест veleprodajna trzishhta и једно малопродајно тржиште, и то:

1. малопродајно тржиште приступа јавној телефонској мрежи на фиксној локацији за резиденцијалне и нерезиденцијалне кориснике;
2. veleprodajno trzishhte originaције позива у јавној телефонској мрежи на фиксној локацији;
3. veleprodajno trzishhte терминације позива у јавној телефонској мрежи на фиксној локацији;
4. veleprodajno trzishhte (физичког) приступа елементима мреже (укључујући дељени и потпуни рашчлањени приступ локалној петљи) на фиксној локацији;
5. veleprodajno trzishhte широкопојасног приступа;
6. veleprodajno trzishhte изнајмљивања завршних сегмената телекомуникационе мреже;
7. veleprodajno trzishhte терминације позива у мобилној мрежи.

Национална регулаторна тела могу, сходно Препоруци Комисије о релевантним тржиштима 2007/879/ЕЗ, идентификовати и друга релевантна тржишта подложна претходној регулацији поред тржишта одређених овом препоруком након спровођења Теста 3 (три) критеријума, који подразумева да су истовремено испуњена три критеријума:

1. присуство високих и трајних баријера за улазак на тржиште, које могу бити структурне, правне или регулаторне природе;
2. структура тржишта таква да не тежи развоју делотворне конкуренције у оквиру одговарајућег временског периода;
3. немогућност да се само применом права конкуренције адекватно отклоне недостаци на тржишту.

Имајући у виду потребу за изменама у постојећем регулаторном оквиру у светлости технолошког напретка и развоја тржишта, са циљем унапређења конкуренције и обезбеђења права крајњих корисника, Европски парламент и Савет министара Европске уније су у новембру 2009. године усвојили нови регулаторни оквир у области електронских комуникација. Регулаторни оквир из 2009. године се састоји из две директиве и једне уредбе:

1. Директива 2009/140/ ЕЗ Европског парламента и Савета од 25. новембра 2009. године којом се врше измене: Директиве 2002/21/ ЕЗ о заједничком оквиру за електронске комуникационе мреже и услуге, Директиве 2002/19/ ЕС о приступу и међуповезивању електронских комуникационих мрежа и припадајућих

средстава и Директиве 2002/20/ ЕС о овлашћењу у области електронских комуникационих мрежа и услуга;

2. Директива 2009/136/ЕЗ Европског парламента и Савета од 25. новембра 2009. године којом се мењају: Директива 2002/22/ЕЗ о универзалном сервису и правима корисника у вези са електронским комуникационим мрежама и услугама, Директива 2002/58/ЕЗ о обради података о личности и заштити приватности у области електронских комуникација, Уредба број 2006/2004 о сарадњи националних органа надлежних за примену прописа о заштити права потрошача;
3. Уредба (ЕЗ) број 1211/2009 Европског парламента и Савета од 25. новембра 2009. године о оснивању Тела европских регулатора за електронске комуникације (BEREC) и Канцеларије.

Од 2009. до 2014. године усвојене су следеће препоруке у вези са тржиштем електронских комуникација:

- 1) Препорука Комисије од 7. маја 2009. године о регулацији цена фиксне и мобилне терминације позива у Европској унији (2009/396/ЕЗ);
- 2) Препорука Комисије од 20. септембра 2010. године о регулисаном приступу мрежама за приступ следеће генерације (2010/572/ЕУ);
- 3) Препорука Комисије од 11. септембра 2013. године о јединственим обавезама недискриминације и трошковним методологијама у циљу унапређења конкуренције и побољшања инвестиционе климе у области широкопојасног приступа (2013/466/ЕУ).

Како би се олакшао и подстакло развој мрежа великих брзина, Европски парламент и Савет су усвојили Директиву 2014/61/ЕУ од 15. маја 2014. године о мерама за смањење трошкова постављања електронских комуникационих мрежа великих брзина.

Европска комисија је донела нову Препоруку Комисије о релевантним тржиштима 2014/710/ЕУ, којом је предвиђено да су следећа тржишта подложна претходној регулацији:

1. велепродајно тржиште терминације позива у јавној телефонској мрежи на фиксној локацији;
2. велепродајно тржиште терминације позива у мобилној мрежи;
3. а) велепродајно тржиште локалног приступа елементима мреже који се пружа на фиксној локацији;
б) велепродајно тржиште средишњег приступа који се пружа на фиксној локацији за производе за масовно тржиште;
4. велепродајно тржиште висококвалитетног приступа који се пружа на фиксној локацији.

У септембру 2016. године у Европској унији је покренут поступак усвајања нове Оквирне директиве објављивањем Предлога директиве, којом ће бити успостављен нови регулаторни оквир за електронске комуникације. Један од основних циљева

доношења новог регулаторног оквира је стварање услова за стимулацију инвестиција у развој електронских комуникационих мрежа и нових напредних услуга.

У табели 1. дат је преглед свих тржишта подложних претходној регулацији сходно одредбама препорука Европске комисије о релевантним тржиштима из 2003, 2007. и 2014. године.

Табела 1. Тржишта подложна претходној регулацији према препорукама Европске комисије

Тржишта	Препоруке Европске комисије		
	2003/ 311/ЕЗ	2007/ 879/ЕЗ	2014/710/ЕУ
Малопродајно тржиште приступа јавној телефонској мрежи на фиксној локацији	1 и 2	1	
Малопродајно тржиште јавно доступне телефонске услуге	3-6		
Малопродајно тржиште основног скупа изнајмљених линија	7		
Велепродајно тржиште оригинације позива у јавној телефонској мрежи	8	2	
Велепродајно тржиште терминације позива у јавној телефонској мрежи	9	3	1. Велепродајно тржиште терминације позива у јавној телефонској мрежи на фиксној локацији
Велепродајно тржиште услуге транзитирања саобраћаја у фиксној јавној телефонској мрежи	10		
Велепродајно тржиште (физичког) приступа елементима мреже (укључујући дељени и потпуни рашчлањени приступ локалној петљи) на фиксној локацији	11	4	3. а) Велепродајно тржиште локалног приступа елементима мреже који се пружа на фиксној локацији
Велепродајно тржиште широкопојасног приступа	12	5	3. б) Велепродајно тржиште средишњег приступа који се пружа на фиксној локацији за производе за масовно тржиште
Велепродајно тржиште изнајмљивања завршних сегмената телекомуникационе мреже	13	6	4. Велепродајно тржиште висококвалитетног приступа који се пружа на фиксној локацији
Велепродајно тржиште изнајмљивања преносних сегмената телекомуникационе мреже	14		
Велепродајно тржиште приступа и оригинације позива у мобилној мрежи	15		
Велепродајно тржиште терминације позива у мобилној мрежи	16	7	2. Велепродајно тржиште терминације позива у мобилној мрежи
Велепродајно тржиште за међународни роминг	17		
Велепродајно тржиште услуга емитовања преноса	18		

2.2. Правни оквир за спровођење анализа тржишта у Републици Србији

Област електронских комуникација у Републици Србији, између осталог, регулисана Законом који је усклађен са европским регулаторним оквиром из 2002. године и Препоруком Комисије о релевантним тржиштима 2007/879/ЕЗ.

Одредбом члана 60. став 1. Закона је прописана надлежност Агенције да врши анализу релевантних тржишта, уз примену одговарајућих препорука Европске уније о анализи тржишта и утврђивању значајне тржишне снаге.

Део који се односи на тржишта подложна претходној регулацији и обавезе оператора са ЗТС је уређен одредбама чл. 59-71. Закона.

Агенција, сагласно законским одредбама, спроводи поступак анализе тржишта који подразумева:

1. одређивање релевантних тржишта;
2. анализу релевантних тржишта;
3. одређивање оператора са ЗТС и његових обавеза.

Одредбом члана 59. став 1. Закона је прописано да претходној регулацији подлежу тржишта на којима постоје структурне, регулаторне и друге трајније препреке које онемогућавају улазак нових конкурената, на којима није могуће обезбедити развој делотворне конкуренције без претходне регулације и на којима се уочени недостаци не могу отклонити само применом прописа о заштити конкуренције. Такође, ставом 2. наведеног члана Закона утврђено је да тржишта која подлежу претходној регулацији, односно релевантна тржишта у смислу Закона, одређује Агенција уз примену одговарајућих препорука Европске уније о тржиштима подложним претходној регулацији.

Сагласно члану 59. став 2. Закона, Агенција је 2011. године донела Одлуку о одређивању релевантних тржишта подложних претходној регулацији („Службени гласник РС“, број 59/11), којом је утврђено да претходној регулацији подлежу следећа тржишта:

1. малопродајно тржиште приступа јавној телефонској мрежи на фиксној локацији;
2. велепродајно тржиште оригинације позива у јавној телефонској мрежи на фиксној локацији;
3. велепродајно тржиште терминације позива у јавној телефонској мрежи;
4. велепродајно тржиште (физичког) приступа елементима мреже и припадајућим средствима (укључујући дељени и потпуни рашчлањени приступ локалној петљи);
5. велепродајно тржиште широкопојасног приступа;
6. велепродајно тржиште изнајмљених линија;
7. велепродајно тржиште терминације позива у мобилној мрежи;

8. малопродајно тржиште дистрибуције медијских садржаја;
9. малопродајно тржиште јавно доступне телефонске услуге са фиксне локације.

Релевантна тржишта подложна претходној регулацији су одређена уз примену Препоруке Комисије о релевантним тржиштима 2007/879/ЕЗ, која предвиђа седам релевантних тржишта уз могућност одређивања других релевантних тржишта након спровођења Теста 3 (три) критеријума. Агенција је за малопродајно тржиште дистрибуције медијских садржаја и малопродајно тржиште јавно доступне телефонске услуге са фиксне локације установила да су испуњена сва три предвиђена критеријума, те су наведеном одлуком одређена као релевантна тржишта подложна претходној регулацији.

Сходно члану 60. Закона, Агенција најмање једном у три године врши анализу релевантних тржишта, а по потреби и додатних тржишта, уз примену одговарајућих препорука Европске уније о анализи тржишта и утврђивању значајне тржишне снаге.

Агенција је у 2016. години, након спроведеног поступка анализе малопродајног тржишта дистрибуције медијских садржаја и малопродајног тржишта јавно доступне телефонске услуге са фиксне локације, донела Одлуку о измени Одлуке о одређивању релевантних тржишта подложних претходној регулацији („Службени гласник РС“, број 106/16), којом су ова два тржишта престала да буду тржишта подложна претходној регулацији. Агенција је за малопродајно тржиште дистрибуције медијских садржаја и малопродајно тржиште јавно доступне телефонске услуге са фиксне локације установила да нису кумулативно испуњена сва три критеријума, те да ова тржишта више нису релевантна тржишта подложна претходној регулацији. Наведена одлука је ступила на снагу у јануару 2017. године, када су оператори на поменути тржиштима престали да буду оператори са ЗТС сагласно члану 62. тачка 5. Закона.

Оператор, према одредби члана 61. став 1. Закона, има значајну тржишну снагу на релевантном тржишту ако појединачно или удружено са другим операторима има положај који му омогућава да се у значајној мери понаша независно од конкурената и корисника услуга.

Приликом утврђивања појединачне значајне тржишне снаге, сходно одредби члана 61. став 2. Закона, нарочито се узимају у обзир следећи критеријуми:

1. величина оператора и његових конкурената, посебно у погледу броја корисника и прихода на релевантном тржишту;
2. контрола над инфраструктуром чији се обим не може лако реплицирати;
3. технолошка предност оператора која му омогућава надмоћан положај на тржишту;
4. недостатак или низак ниво преговарачке моћи купаца;
5. лак или повлашћен приступ тржиштима капитала, односно финансијским ресурсима;
6. степен диверсификације производа или услуга (нпр. повезани производи или услуге);
7. економија обима;

8. економија опсега;
9. степен вертикалне интеграције;
10. висок степен развоја дистрибутивне и продајне мреже;
11. недостатак потенцијалне конкуренције;
12. постојање препрека за ширење.

Када Агенција, на основу спроведене анализе тржишта, утврди да на релевантном тржишту (као и на уско повезаном тржишту), не постоји делотворна конкуренција, она након спроведених јавних консултација доноси решење којим одређује оператора са ЗТС на том тржишту и одређује му најмање једну обавезу из члана 63. Закона, водећи рачуна о врсти и природи утврђених недостатака на посматраном тржишту, претходним улагањима, подстицању даљих улагања и могућностима за остваривање разумне стопе повраћаја на уложена средства.

Сагласно одредби члана 63. Закона, оператору са ЗТС се одређују обавезе:

1. објављивања одређених података;
2. недискриминаторног поступања;
3. рачуноводственог раздвајања;
4. омогућавања приступа и коришћења елемената мреже и припадајућих средстава;
5. контроле цена и примене трошковног рачуноводства;
6. пружања основног скупа изнајмљених линија;
7. обезбеђивања могућности за избор и предизбор оператора;
8. пружања малопродајних услуга под одређеним условима.

Агенција, у складу са одредбом члана 62. став 4. Закона, прати примену обавеза одређених оператору са ЗТС и по службеној дужности преиспитује донето решење најмање једном током периода од три године од дана доношења, те сходно утврђеном стању одлучује у вези са обавезама оператора са ЗТС.

Одредбом члана 60. Закона је, прописано, између осталог, да Агенција у поступку анализе тржишта сарађује са органом надлежним за заштиту конкуренције. Сагласно наведеном, Агенција и Комисија за заштиту конкуренције су 17. маја 2011. године потписале Протокол о међусобној сарадњи.

Комисија за заштиту конкуренције (у даљем тексту: Комисија), је у свом мишљењу број: 1/0-08-570/2015-2 од 18.9.2015. године, које је достављено у току поступка јавних консултација, констатовала да евентуалне разлике у закључцима Агенције и Комисије могу да проистичу из разлике у правним оквирима који се примењују у области електронских комуникација и у области заштите конкуренције, а у зависности од околности сваког појединачног случаја. Из наведеног разлога, могућа је ситуација да ће се у оквиру поступка који се води пред Комисијом утврдити релевантно тржиште на начин да се дефиниција тог тржишта у свему не подудара са дефиницијама које је Агенција усвојила за потребе предметних анализа. Агенција се са овим закључком сагласила.

Агенција, у циљу хармонизације са регулативом Европске уније, спроводи поступак анализе велепродајног тржишта висококвалитетног приступа уз примену Препоруке Комисије о релевантним тржиштима 2014/710/ЕУ, ради утврђивања релевантности тржишта, односно да ли на поменутом тржишту постоји делотворна конкуренција или један или више оператора који имају значајну тржишну снагу, у циљу доношења нове одлуке о одређивању релевантних тржишта подложних претходној (*ex ante*) регулацији, уз примену Препоруке Комисије о релевантним тржиштима 2014/710/ЕУ, сагласно одредбама чл. 59. и 60. став 1. Закона. Препоруком Комисије о релевантним тржиштима 2014/710/ЕУ велепродајно тржиште висококвалитетног приступа је дефинисано као релевантно тржиште подложно претходној регулацији. Велепродајна услуга изнајмљених линија је до сада била обухваћена велепродајним тржиштем изнајмљених линија, које је одређено за релевантно тржиште Одлуком о одређивању релевантних тржишта подложних претходној регулацији („Службени гласник РС“, бр. 59/11 и 106/16).

2.3. Преглед досадашњих активности

Агенција је у 2011. години, сагласно одредби члана 60. Закона, извршила анализу велепродајног тржишта изнајмљених линија и о томе сачинила Извештај о анализи велепродајног тржишта изнајмљених линија, август/новембар 2011. године. По окончању поступка ове анализе, донето је решење број: 1-02-3491-568/11-39 од 29.11.2011. године, којим је Телеком Србија а.д. одређен за оператора са ЗТС на велепродајном тржишту изнајмљених линија и одређене су му следеће регулаторне обавезе:

- 1) Објављивање одређених података у форми стандардне понуде;
- 2) Недискриминаторно поступање;
- 3) Рачуноводствено раздвајање;
- 4) Контрола цена и примена трошковног рачуноводства и
- 5) Пружање основног скупа изнајмљених линија.

Након тога, Телеком Србија а.д. је објавио Стандардну понуду за услугу изнајмљивања линија у велепродаји Предузећа за телекомуникације Телеком Србија а.д., која укључује и пружање основног скупа изнајмљених линија. Агенција је током 2015. године извршила нови круг анализе велепродајног тржишта изнајмљених линија и о томе сачинила Извештај о анализи велепродајног тржишта изнајмљених линија, јул-октобар 2015. године. У складу са закључцима из предметног Извештаја, Агенција је донела решење број: 1-02-34900-22/15-7 од 14.12.2015. године, којим је оператор Телеком Србија а.д. одређен за оператора са ЗТС и одређене су му исте обавезе као и у претходном решењу.

Телеком Србија а.д. је у априлу 2016. године објавио Стандардну понуду за услугу изнајмљивања линија у велепродаји измењену у складу са наведеним решењем, која је на снази од 1.5.2016. године.

3. ДЕФИНИСАЊЕ РЕЛЕВАНТНОГ ТРЖИШТА

Релевантно тржиште у сектору електронских комуникација представља скуп свих понуђених услуга електронских комуникација на одређеном географском подручју, које се по својим карактеристикама, наменама и ценама могу међусобно супституисати, односно које крајњи корисници користе за исте сврхе. Поступак дефинисања релевантног тржишта обухвата анализу супституције на страни тражње, анализу супституције на страни понуде и одређивање његове географске димензије. Дефинисање релевантног тржишта представља основ за спровођење анализе тржишта.

3.1. Карактеристике релевантног тржишта

У контексту ове анализе, релевантно veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа се односи на тржиште на коме се операторима корисницима нуди veleпродајна услуга изнајмљених линија, која обезбеђује сталну везу симетричног преносног капацитета између две терминалне тачке (*NTP – Network termination Point*) истих или различитих електронских комуникационих мрежа преко одговарајућих интерфејса. Veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа ће бити анализирано уз уважавање карактеристика које произлазе из малопродајног тржишта изнајмљених линија, у складу са Експланаторним меморандумом који прати документ Препоруку Комисије о релевантним тржиштима производа и услуга у области електронских комуникација подложним претходној (*ex ante*) регулацији (2014/710/EУ) у складу са Директивом 2002/21/EЗ Европског парламента и Савета о заједничком регулаторном оквиру за електронске комуникационе мреже и услуге² (у даљем тексту: Експланаторни меморандум из 2014. године).

Основне карактеристике изнајмљивања линија су обезбеђивање преносног капацитета гарантованог сталног протока, који је додељен само тачно одређеном кориснику и који обезбеђује симетричне брзине преноса у оба смера (*download* и *upload*)³.

Услуга изнајмљених линија може да се реализује путем различитих врста инфраструктуре (преносног медијума), и то: преко бакарне парице, оптичких каблова, хибридне оптичко-коаксијалне мреже, бежичних система преноса и др. Узимајући у обзир технолошку неутралност, услуга изнајмљених линија се посматра независно од мреже која се користи за њено пружање.⁴

У зависности од локација тачака које повезују, изнајмљене линије могу се поделити на националне и међународне. Национална изнајмљена линија подразумева изнајмљену линију која повезује две тачке унутар територије Републике Србије, док се међународном изнајмљеном линијом сматра линија која повезује тачку унутар

²Експланаторни меморандум из 2014. године, стр 8, стр 37

³Експланаторни меморандум из 2014. године, стр 49

⁴Експланаторни меморандум из 2014. године, стр 49

територије Републике Србије са тачком која се налази изван територије Републике Србије.

Изнајмљене линије могу, према намени и начину реализације, да се поделе у две категорије:

- терминални сегмент (*Terminating Segment*), који повезује опрему оператора корисника са опремом крајњег корисника и
- преносни сегмент (*Trunk Segment*) који је капацитет у преносном систему и намењен је за повезивање тачака мреже оператора – корисника.

Терминални сегмент изнајмљених линија може се дефинисати као веза између крајњег корисника и оператора, односно тачке у мрежи оператора од које крајњи корисник више нема резервисану линију само за себе.

Преносни сегмент изнајмљених линија је веза између терминалних тачака мреже оператора који пружа услугу изнајмљених линија и терминалних тачака мреже оператора корисника који на основу закљученог уговора има право приступа и коришћења целокупне физичке везе.

Препорука Комисије о релевантним тржиштима 2007/879/ЕЗ и Препорука Комисије о релевантним тржиштима 2014/710/ЕУ наводе да граница између терминалног и преносног сегмента изнајмљене линије зависи од топологије мреже, која је специфична за сваку државу, као и да ће се граница између ових сегмената неминовно померати услед константног технолошког развоја електронских комуникационих мрежа, што би значило да би првобитно изнајмљена линија, која се састоји само од терминалног сегмента, могла постати изнајмљена линија која би се састојала и од терминалног и од преносног сегмента⁵. Узимајући у обзир наведено, као и чињеницу да поједини оператори, међу којима и највећи оператор на посматраном тржишту Телеком Србија а.д., нису извршили поделу на терминални и преносни сегмент изнајмљених линија, Агенција ће релевантно тржиште посматрати као тржиште на којем се пружа услуга изнајмљених линија „од краја до краја“ (*end to end*).

3.1.1. Производна димензија тржишта

Према достављеним подацима, у 2017. години услугу изнајмљених линија пружали су следећи оператори:

1. Телеком Србија а.д.;
2. Telenor d.o.o.;
3. SBB d.o.o.;
4. Orion Telekom doo;
5. SAT-TRAKT DOO;
6. SPACE HELLAS d.o.o.;
7. IT 011 d.o.o.;

⁵ Експланаторни меморандум из 2014. године, стр. 49

8. ABSOLUT SOLUTIONS d.o.o.;
9. Beotelnet-ISP d.o.o.;
10. AKTON d.o.o.;
11. VIP Mobile d.o.o.;
12. Radijus vector d.o.o.;
13. Pogled Telekomunikacije DOO;
14. ЈКП ИНФОРМАТИКА.

Услуга изнајмљених линија на посматраном veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа укључује следеће врсте линија:

1. аналогне изнајмљене линије;
2. традиционалне дигиталне изнајмљене линије (PDH, SDH, (S)HDSL);
3. изнајмљене линије засноване на *Ethernet* преносној технологији и
4. изнајмљене линије засноване на *xWDM (wavelength-division multiplexing)* скупу технологија.

Аналогне изнајмљене линије су обично капацитета 40-50 kb/s и првенствено су намењене преносу телефонског сигнала. Користе се за пренос говора, као и за пренос података мањим брзинама у опсегу за пренос говора путем модема. Могу бити реализоване као двојичне и четворојичне.

Традиционалне дигиталне линије подразумевају изнајмљене линије преко PDH, SDH или (S)HDSL преносне технологије. Основна подела ових линија се може извршити према брзинама преноса које се могу понудити корисницима, односно: $n \times 64 \text{ kb/s}$, $n \times 2.048 \text{ kb/s}$, 34 Mb/s , $140/155 \text{ Mb/s}$ и 622 Mb/s .

Услуга изнајмљивања линије преко *Ethernet* технологије подразумева изнајмљену линију тачка-тачка са интерфејсима који омогућавају гарантовани симетрични преносни капацитет, а користе се за повезивање две или више прикључних тачака. На посматраном тржишту су присутне *Ethernet* линије са традиционалним карактеристикама изнајмљених линија, као и линије са „*best effort*“ класом.

Ова врста линија је све више заступљена и нуди већу флексибилност по углавном повољнијим ценама⁶. *Ethernet* технологија, за разлику од традиционалне изнајмљене линије, у основи не омогућава константну ширину пропусног опсега (сталну брзину), али се овај проблем веома лако превазилази уградњом додатних конвертора (интерфејса). То значи да *Ethernet* технологија може уз мање једноставне модификације, које не представљају велики трошак за оператора, да се конфигурише тако да омогући пружање услуге, која је функционално еквивалентна услузи давања у закуп традиционалне изнајмљене линије великог капацитета.

xWDM (Wavelength Division Multiplexing - WDM), односно мултиплексирање таласних дужина, је скуп технологија које се користе за повећање капацитета преноса у оптичким кабловима првенствено у *core* сегменту мреже оператора надоградњом

⁶ Експланаторни меморандум из 2014. године, стр. 49

мультиплексера и демултиплексера на крајевима линка. Ова технологија омогућава да се више канала, који преносе податке брзинама реда Gb/s, мултиплексира у једно влакно коришћењем различитих таласних дужина за сваки канал, чиме се постижу велике брзине преноса.

Услуга изнајмљених линија се пружа на малопродајном и на veleпродајном нивоу, у зависности од намене за коју се користи.

На малопродајном нивоу крајњи корисници су правна лица која имају потребу за повезивањем више различитих међусобно удаљених локација, а при томе захтевају поуздан висококвалитетни преносни капацитет симетричног и сталног гарантованог протока заједно са услугама као што су виртуелне приватне мреже (VPN), директан приступ интернету великих брзина, IP телефонија, повезивање са *data* центрима и центрима подршке и сл.⁷

На veleпродајном нивоу, услуга изнајмљених линија пружа се операторима корисницима, који је користе за изградњу и повезивање сопствене мреже, за њено повезивање са мрежама других оператора, као и за пружање малопродајних услуга својим крајњим корисницима⁸. Коришћењем veleпродајне услуге изнајмљених линија могу се пружати малопродајне услуге као што су јавно доступна телефонска услуга у фиксним и мобилним мрежама, услуге преноса података, услуге широкопојасног приступа Интернету, VPN (*Virtual Private Network*) услуге и др.

3.1.1.1. Малопродајно тржиште изнајмљених линија

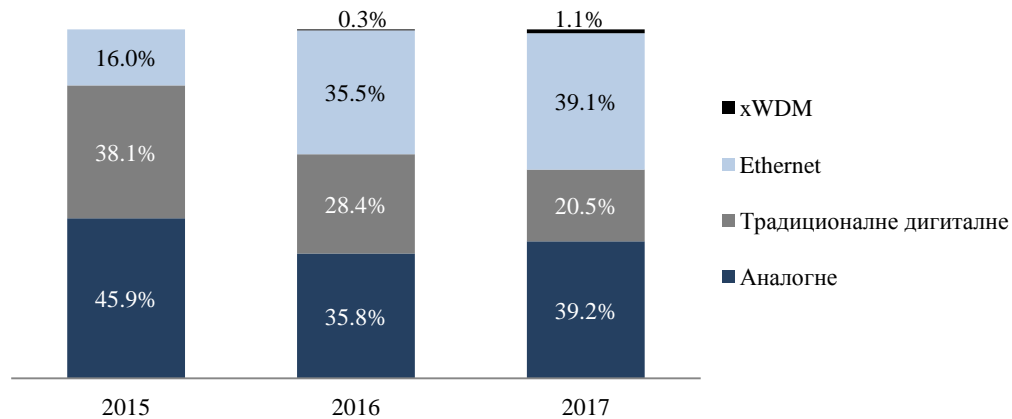
Укупан број изнајмљених линија на малопродајном нивоу у 2017. години износи скоро 2.600 линија и бележи пад у поређењу са претходном годином, када је износио преко 2.900 линија.

Аналогне изнајмљене линије и даље имају највеће учешће у укупном броју изнајмљених линија у малопродаји, иако се њихов број смањује у посматраном периоду уз просечан годишњи пад од око 4%. Телеком Србија а.д. је једини оператор који у посматраном периоду анализе има кориснике услуге аналогних изнајмљених линија, али ова услуга није у понуди за нове кориснике. Из наведеног се може закључити да није завршена потпуна миграција са аналогних изнајмљених линија на дигиталне изнајмљене линије, из разлога што се уговори о закупу линија у највећој мери закључују на периоде од 5 или 10 година, јер уз уговорну обавезу оператори корисници остварују значајне попусте на једнократне и месечне накнаде. Агенција сматра да је тренутна заступљеност аналогних изнајмљених линија резултат још увек важећих уговора о њиховом закупу и не одражава стварне потребе корисника на посматраном тржишту. Агенција очекује и да ће број аналогних изнајмљених линија наставити да опада у наредном периоду како буду истицали уговори о закупу.

⁷ Експланаторни меморандум из 2014. године, стр. 36

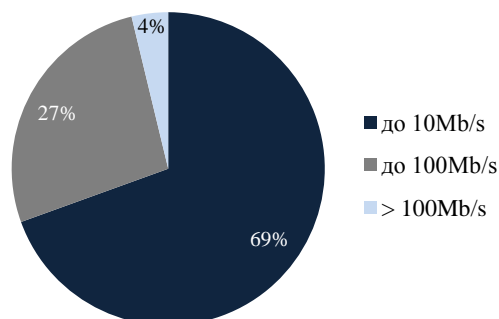
⁸ Експланаторни меморандум који прати Препоруку Комисије о релевантним тржиштима производа и услуга у области електронских комуникација подложним претходној (*ex ante*) регулацији (2007/879/EУ) у складу са Директивом 2002/21/EЗ Европског парламента и Савета о заједничком регулаторном оквиру за електронске комуникационе мреже и услуге⁸ (у даљем тексту: Експланаторни меморандум из 2007. године), стр. 38

Традиционалне дигиталне линије такође показују опадајући тренд, као и изнајмљене линије засноване на *Ethernet* преносној технологији, које представљају доминантну технологију изнајмљивања линија на малопродајном тржишту одмах после аналогних изнајмљених линија (Слика 1) Са друге стране, услуга изнајмљених линија заснованих на xWDM скупу технологија, у 2017. години, заступљена је са 1% на малопродајном нивоу и бележи раст у поређењу са претходном годином.

Слика 1: Расподела изнајмљених линија на малопродајном тржишту по врстама

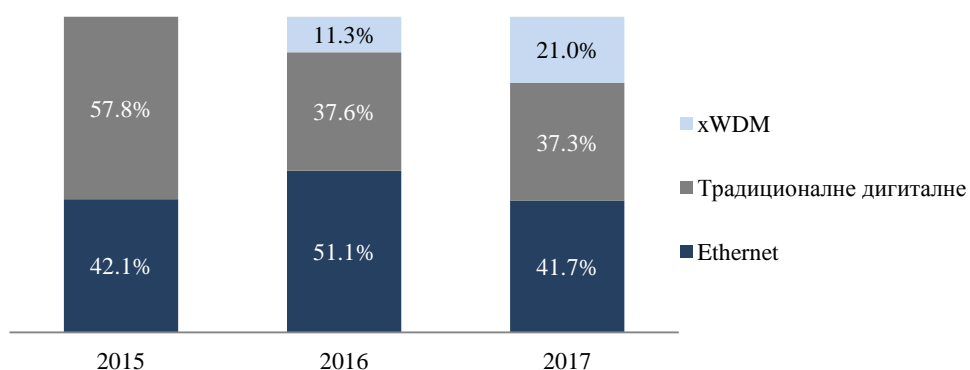
Посматрано по брзинама, 69% линија заснованих на *Ethernet* преносној технологији, на малопродајном тржишту, има преносну брзину до 10 Mb/s, док 27% има преносну брзину до 100 Mb/s, како је приказано на Слици 2.

Слика 2: Расподела *Ethernet* изнајмљених линија по брзинама у малопродаји

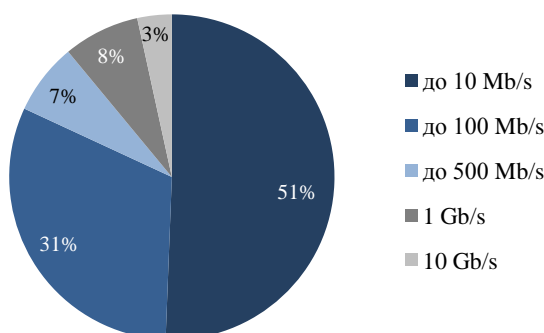
3.1.1.2. Велепродајно тржиште висококвалитетног приступа

На посматраном велепродајном тржишту доминантан вид изнајмљених линија представљају изнајмљене линије засноване на *Ethernet* преносној технологији са 41% учешћа у укупном броју линија у велепродаји. Традиционалне дигиталне линије такође опадају у посматраном периоду, док са друге стране значајно расте број изнајмљених линија заснованих на xWDM скупу технологија које у 2017. години чине око 21% посматраног велепродајног тржишта висококвалитетног приступа (Слика 3).

Слика 3: Расдела изнајмљених линија на veleпродајном тржишту по врстама

Изнајмљене линије засноване на *Ethernet* преносној технологији на veleпродајном тржишту обухватају значајно веће брзине преноса него што је то случај када је у питању малопродајно тржиште (Слика 4). Доминантна брзина преноса је 10 Mb/s, као и у случају малопродајног тржишта, али су у veleпродаји више заступљене изнајмљене линије које подразумевају брзине веће од 100 Mb/s, што је и разумљиво уколико се узме у обзир чињеница да на veleпродајном тржишту ову услугу оператори корисници користе првенствено за повезивање сопствених мрежа.

Слика 4: Расдела *Ethernet* изнајмљених линија по брзинама у veleпродаји

3.2. Одређивање производне димензије тржишта

Све услуге које су међусобно заменљиве, односно које представљају међусобне супституте, формирају исто тржиште у димензији услуга. При одређивању димензије тржишта полази се од супституције на страни тражње и супституције на страни понуде.

У складу са тачком 7. Препоруке Комисије о релевантним тржиштима 2014/710/ЕУ, полазна основа за дефинисање релевантног veleпродајног тржишта висококвалитетног приступа је одређивање одговарајућег малопродајног тржишта на основу процене супституције на страни тражње. Из овог разлога је за утврђивање услуга које представљају међусобне супституте на veleпродајном нивоу неопходно размотрити начине на које оператори могу крајњим корисницима омогућити услугу изнајмљених линија на малопродајном нивоу.

3.2.1. Супституција на страни тражње – малопродајни ниво

Како би се дефинисао скуп услуга које се са становишта крајњег корисника сматрају супститутима на малопродајном тржишту, посматра се одговор корисника на мало, али трајно повећање цене услуге коју тренутно користи. Уколико би корисник био спреман да у том случају пређе на другу услугу сличне цене и карактеристика код истог оператора или исту или сличну услугу другог оператора, ове се услуге могу сматрати међусобним супститутима.

Као што је напред наведено, корисници услуге изнајмљених линија на малопродајном тржишту су различите компаније, организације, институције и јавне установе које изнајмљене линије користе за повезивање своје две или више географски раздвојене локације, како би се омогућио несметан пренос различитих података.

У циљу одређивања граница малопродајног тржишта изнајмљених линија, Агенција је разматрала да ли изнајмљивање националних и међународних линија припадају истом тржишту. Иако су ова два типа линија иста по својим основним својствима, у случају повећања цена услуга националних изнајмљених линија, крајњи корисници не могу их заменити услугом међународних изнајмљених линија, јер њима не могу да повежу своје пословнице које се налазе на територији Републике Србије. Поред ове значајне функционалне разлике, цене међународних изнајмљених линија знатно су више од цена националних изнајмљених линија, што додатно говори у прилог чињеници да ова два типа линија нису заменљиве услуге на посматраном малопродајном тржишту.

Имајући у виду наведено, Агенција сматра да међународне изнајмљене линије не представљају супститут националним изнајмљеним линијама, односно да међународне изнајмљене линије не припадају истом релевантном тржишту.

Агенција је разматрала и да ли изнајмљене линије различитих капацитета припадају истом малопродајном тржишту, будући да се капацитети изнајмљених линија које се нуде на посматраном тржишту крећу у великом распону од 64 Kb/s до 10 Gb/s, у зависности од технологије. Уколико се посматра функционалност, крајњи корисници могу користити једну линију већег капацитета уместо више линија мањег капацитета, уз задржавање истог нивоа квалитета услуге и обрнуто. Иако постоје велике разлике у ценама изнајмљених линија мањих и већих капацитета, цена по јединици капацитета опада са његовим повећањем, те ће крајњи корисници у случају замене више линија мањег капацитета једном линијом већег капацитета плаћати сличне или чак ниже цене по јединици. С обзиром на наведене разлоге, Агенција сматра да сви капацитети изнајмљених линија припадају истом малопродајном тржишту.

Што се тиче аналогних изнајмљених линија, у претходно спроведеној анализи велепродајног тржишта изнајмљених линија, из 2015. године, утврђено је да аналогне изнајмљене линије не представљају део релевантног тржишта. Имајући у виду да услуга аналогних изнајмљених линија у посматраном периоду анализе није доступна новим корисницима, аналогне изнајмљене линије неће бити разматране приликом одређивања димензија тржишта, односно приликом анализе супституције на страни

тражње, већ ће се супституција разматрати у односу на изнајмљене линије засноване на *Ethernet* преносној технологији, које чине 39% малопродајног тржишта у 2017. години.

3.2.1.1. Традиционалне дигиталне изнајмљене линије као супститут *Ethernet* изнајмљеним линијама

Традиционалне дигиталне линије подразумевају изнајмљене линије преко PDH, SDH или (S)HDSL преносне технологије, а њихова основна подела се може извршити према брзинама преноса које се могу понудити корисницима, односно: $n \times 64$ kb/s, $n \times 2048$ kb/s, 34 Mb/s, 140 Mb/s, 155 Mb/s и 622 Mb/s. Традиционалне дигиталне изнајмљене линије чине око 20% малопродајног тржишта изнајмљених линија у 2017. години, као што је приказано на Слици 1.

У функционалном погледу, традиционалне дигиталне изнајмљене линије задовољавају захтеве у погледу обезбеђивања преносног капацитета гарантованог сталног протока који је додељен само тачно одређеном кориснику и који обезбеђује симетричне брзине преноса у оба смера, о чему је већ било речи.

Узимајући у обзир функционални аспект, као и заступљеност традиционалних изнајмљених линија на посматраном малопродајном тржишту, Агенција закључује да традиционалне изнајмљене линије представљају супститут изнајмљеним линијама заснованим на *Ethernet* преносној технологији на страни тражње и да припадају истом посматраном малопродајном тржишту.

3.2.1.2. *xWDM* (wavelength-division multiplexing) изнајмљене линије као супститут *Ethernet* изнајмљеним линијама

Крајњи корисници који се одлуче за коришћење изнајмљене линије засноване на *xWDM* скупу технологија на тај начин добијају један од мултиплекса таласних дужина, што суштински одговара изнајмљивању оптичког влакна на одређеној деоници. Сама брзина преноса зависи од технологије која се примењује у крајњим тачкама и може се прилагодити корисничким потребама. Технолошки посматрано, могу бити подржане веома велике брзине преноса података које се могу кретати и до 40 Gb/s. Узимајући у обзир да је свака изнајмљена таласна дужина у потпуности резервисана за крајњег корисника услуге изнајмљене линије, може се сматрати да предметна конекција подржава гарантовани симетрични проток.

Изнајмљене линије засноване на *xWDM* скупу технологија, такође, омогућавају да крајњи корисници, у зависности од својих потреба, повећају потребан проток закупуљивањем додатних таласних дужина, без прекида постојећег саобраћаја и без потребе за изнајмљивањем додатних оптичких влакана. Изнајмљене линије засноване на *xWDM* скупу технологија су у 2017. години оствариле удео у укупном броју изнајмљених линија на посматраном малопродајном тржишту, у износу од 1% и бележе благи раст у поређењу са претходном годином.

Изнајмљене линије реализоване путем xWDM скупа технологија функционално и у погледу подржаних брзина преноса података задовољавају потребе крајњих корисника, које се могу реализовати *Ethernet* изнајмљеним линијама на малопродајном нивоу. Цене услуге изнајмљених линија се формирају уз уважавање специфичних потреба сваког корисника па није могуће у потпуности извршити њихову упоредну анализу, али се, на основу достављених података од стране оператора, може закључити да је просечна месечна накнада за коришћење изнајмљених линија заснованих на *Ethernet* технологији на сличном нивоу као просечна месечна накнада за коришћење изнајмљених линија заснованих на xWDM скупу технологија.

Иако су тренутно заступљене са ниским учешћем на посматраном малопродајном тржишту изнајмљених линија, Агенција сматра да изнајмљене линије реализоване путем xWDM скупа технологија представљају супститут изнајмљеним линијама заснованим на *Ethernet* преносној технологији, уз географска ограничења која се односе на распрострањеност мреже оптичких каблова оператора.

3.2.1.3. Асиметрични пренос података као супститут *Ethernet* изнајмљеним линијама

Пословни корисници, поред услуге изнајмљених линија заснованих на *Ethernet* преносној технологији, зависно од својих потреба, могу користити и широкопојасни приступ интернету, односно асиметрични пренос података. Посматрано по броју прикључака, у 2017. години најзаступљенија услуга асиметричног преноса података у малопродаји од стране пословних корисника (правних лица) је услуга широкопојасног приступа интернету, која се пружа коришћењем xDSL технологије преко бакарне парице.

Због својих карактеристика, услуге асиметричног преноса података првенствено су намењене масовном тржишту, јер су стандардизоване и задовољавају, пре свега, потребе приватних корисника за широкопојасним сервисима, као што су приступ интернету и мултимедијалне услуге, будући да је брзина пријема података (смер ка крајњем кориснику) вишеструко већа од брзине слања података. Са друге стране, пословни корисници често имају потребу за напреднијим и поузданијим услугама преноса података са гарантованим сталним приступом и великим симетричним брзинама преноса података, које су креиране тако да задовоље њихове специфичне захтеве, што је нарочито изражено у случају великих и средњих предузећа⁹.

Поред неупоредивости у функционалном смислу, малопродајне услуге изнајмљених линија неупоредиве су и са ценовног аспекта са малопродајном услугом широкопојасног приступа, јер су углавном вишеструко скупље у односу на широкопојасни приступ интернету путем xDSL технологије.

⁹ Експланаторни меморандум из 2014. године, стр. 36

На основу наведеног, Агенција закључује да се малопродајна услуга широкопојасног приступа интернету не представља супститут малопродајној услузи изнајмљених линија, већ се пре може посматрати као комплементарна услуга.¹⁰

3.2.1.4. Закључак –малопродајни ниво

Имајући у виду наведено, Агенција закључује да традиционалне дигиталне изнајмљене линије и изнајмљене линије реализоване путем xWDM скупа технологија, представљају супституте изнајмљеним линијама заснованим на *Ethernet* технологији и чине део истог малопродајног тржишта изнајмљених линија.

3.2.2. Супституција на страни тражње – велепродајни ниво

Супституција на страни тражње на велепродајном нивоу има за циљ да утврди да ли, у случају да оператор који нуди велепродајну услугу изнајмљених линија повиси њену цену, оператори корисници услуге изнајмљених линија могу прећи на другу услугу сличне цене и карактеристика код истог оператора или исту или сличну услугу другог оператора.

На велепродајном тржишту висококвалитетног приступа, у посматраном периоду анализе, биле су заступљене следеће врсте изнајмљених линија:

- а) изнајмљене линије засноване на *Ethernet* преносној технологији;
- б) традиционалне дигиталне изнајмљене линије (PDH, SDH, (S)HDSL);
- в) изнајмљене линије засноване на xWDM скупу технологија.

Наведене изнајмљене линије укључују понуду сопственом предузећу (*self-supply*) за потребе пружања услуге изнајмљивања линија на малопродајном нивоу и понуду операторима корисницима велепродајне услуге изнајмљених линија и односе се на националне изнајмљене линије, које се посматрају као изнајмљене линије од краја до краја.

Узимајући у обзир структуру и карактеристике посматраног тржишта висококвалитетног приступа, његов развој и операторе који су на њему присутни, уз уважавање искустава других регулаторних тела приказаних у BEREC Извештају¹¹, за потребе анализе супституције на страни тражње на велепродајном тржишту висококвалитетног приступа, Агенција је у број изнајмљених линија укључила понуду сопственом предузећу (*self-supply*) вертикално интегрисаних оператора, који су истовремено присутни и на вертикално повезаном малопродајном тржишту изнајмљених линија.

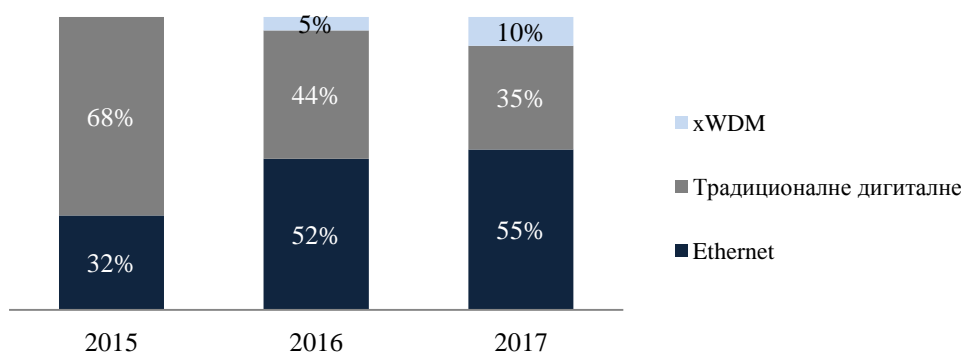
Укључивање понуде сопственом предузећу у дефиницију релевантног тржишта доприноси прецизнијем одређивању величине посматраног тржишта у погледу броја

¹⁰ Експланаторни меморандум из 2014. године, стр. 36

¹¹ BEREC Report on self-supply (BoR(10) 09))

реализованих линија, чиме се поставља чвршћа основа за утврђивање тржишних учешћа оператора приликом примене критеријума за процену постојања значајне тржишне снаге. Такође, укључивањем понуде сопственом предузећу у дефиницију релевантног тржишта, у случају када на посматраном тржишту постоји оператор са ЗТС, обезбеђује се спровођење регулаторне обавезе недискриминаторног понашања из члана 65. Закона, којим је прописано да је оператор са ЗТС дужан да другим операторима пружа услуге под једнаким условима и са истим квалитетом као што то чини за сопствене потребе, односно за потребе повезаних лица и партнера.

На veleпродајном нивоу, услуга изнајмљених линија пружа се операторима корисницима који је користите за изградњу и повезивање сопствене мреже, за њено повезивање са мрежама других оператора, као и за пружање малопродајних услуга својим крајњим корисницима.¹²

Слика 5: Процентуални удео изнајмљених линија на veleпродајном тржишту по технологијама (укључујући понуду сопственом предузећу (*self supply*))

Најзаступљенију услугу, према броју реализованих изнајмљених линија, на посматраном veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа представљају изнајмљене линије засноване на *Ethernet* преносној технологији, које учествују са 55% (Слика 5), па ће се остале врсте изнајмљених линија, у сврху одређивања могућих супститута, посматрати у односу на ову услугу.

3.2.2.1. Традиционалне изнајмљене линије као супститут *Ethernet* изнајмљеним линијама

Традиционалне дигиталне линије чине 35% посматраног veleпродајног тржишта висококвалитетног приступа и друга су технологија по заступљености, мерено бројем реализованих изнајмљених линија у veleпродаји. Посматрано по брзини преноса података, 77% од укупно реализованих традиционалних изнајмљених линија у veleпродаји чине изнајмљене линије капацитета 2 Mb/s. Код изнајмљених линија заснованих на *Ethernet* технологији најзаступљенија брзина преноса података на

¹² Експланаторни меморандум из 2007. године, стр. 38

велепродајном нивоу је до 10 Mb/s (укључујући и 10 Mb/s), која чини 51% велепродајног тржишта, као што је приказано на Слици 5.

Посматрано са функционалног аспекта, традиционалне изнајмљене линије задовољавају захтеве у погледу обезбеђивања преносног капацитета гарантованог сталног протока, који је додељен само тачно одређеном кориснику и који обезбеђује симетричне брзине преноса у оба смера, о чему је већ било речи.

Као што је напред наведено, цене услуге изнајмљених линија се формирају уз уважавање специфичних потреба и захтева сваког корисника појединачно, па није могуће прецизно извршити њихову упоредну анализу. На основу података које су доставили оператори у оквиру годишњих упитника, може се закључити да просечне цене месечног закупа изнајмљених линија по јединици капацитета опадају са порастом капацитета за обе наведене технологије. Месечни закуп традиционалних изнајмљених линија брзине преноса 622 Mb/s, креће се у просеку од око 300 динара по јединици капацитета, док месечни закуп изнајмљених линија заснованих на *Ethernet* технологији брзине преноса 500 Mb/s износи у просеку око 250 динара по јединици капацитета и може се рећи да је на сличном нивоу за упоредиве брзине.

Узимајући у обзир функционални и ценовни аспект, као и заступљеност традиционалних изнајмљених линија на посматраном велепродајном тржишту, Агенција констатује да традиционалне изнајмљене линије представљају супститут изнајмљеним линијама заснованим на *Ethernet* преносној технологији на страни тражње и да припадају истом посматраном велепродајном тржишту.

3.2.2.2. *xWDM* изнајмљене линије као супститут *Ethernet* изнајмљеним линијама

Узимајући у обзир функционалне карактеристике и брзине преноса података, као и лакоћу и флексибилност при потенцијалном проширењу потребних преносних капацитета, изнајмљене линије засноване на *xWDM* скупу технологија постају све заступљеније када су у питању потребе оператора корисника. *WDM* технологија омогућава усклађивање постојећих мрежа оператора са новим технологијама коришћењем оптичких појачивача и омогућава домет од 4.000 km, као и проширење постојећих капацитета без полагања додатних оптичких каблова, чиме оператори корисници могу да остваре уштеде у трошковима. Још једна од предности ове технологије у поређењу са *Ethernet* преносном технологијом је и у томе што омогућава пренос више десетина таласних дужина по једном оптичком влакну и капацитетом од 10 Gb/s, чиме се обезбеђују веће брзине преноса података.

Уколико се посматрају релативно упоредиви капацитети, просечне месечне накнаде за коришћење изнајмљених линија заснованих на *Ethernet* технологији брзине преноса 1 Gb/s и просечне месечне накнаде за коришћење изнајмљених линија заснованих на *xWDM* скупу технологија брзине 1 Gb/s су на сличном нивоу, те се може рећи да су ове технологије међусобно упоредиве у погледу цена, уз напомену да се цене услуге изнајмљених линија углавном формирају за сваког корисника појединачно, о чему је већ било речи.

Према расположивим подацима, број изнајмљених линија реализованих xWDM технологијом на veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа расте у посматраном периоду, а у 2017. години чини око 10% посматраног тржишта (Слика 5). Због раста и развоја електронских комуникационих мрежа оправдано је очекивати да ће се оператори у будућем периоду све више опредељивати за услуге које могу обезбедити веће преносне капацитете, нарочито када је у питању повезивање чворова или мрежних елемената сопствене мреже, те Агенција сматра да и изнајмљене линије засноване на xWDM скупу технологија представљају супститут изнајмљеним линијама заснованим на *Ethernet* преносној технологији и чине саставни део истог релевантног тржишта на veleпродајном нивоу.

3.2.3. Закључак супституције на страни тражње – veleпродајни ниво

На основу наведеног следи да релевантно veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа чине следеће врсте veleпродајне услуге изнајмљених линија (независно од њиховог преносног капацитета):

- а) изнајмљене линије засноване на *Ethernet* преносној технологији;
- б) традиционалне дигиталне изнајмљене линије (PDH, SDH, (S)HDSL);
- в) изнајмљене линије засноване на xWDM (*wavelength-division multiplexing*) скупу технологија.

Наведене изнајмљене линије укључују понуду сопственом предузећу (*self-supply*) за потребе пружања услуге изнајмљивања линија на малопродајном нивоу и понуду операторима корисницима veleпродајне услуге изнајмљених линија.

3.2.4. Супституција на страни понуде – veleпродајни ниво

Код анализе могућности супституције на страни понуде, узима се у обзир вероватноћа да привредни субјекти који тренутно нису активни на релевантном тржишту одлуче да уђу на тржиште након повећања цена од стране активних тржишних учесника, у прихватљивом временском року и без значајних додатних трошкова¹³.

Основни услов за постојање супституције на страни понуде је да оператор има на располагању мрежне капацитете које може у потпуности или уз мање модификације да искористи за пружање одређене услуге, односно улазак на одређено тржиште, а да при том цене пружања услуга буду економске, односно да не постоји субвенционисање од стране других сервиса.

У процени заменљивости на страни понуде, Агенција анализира постојеће стање као и могућност да оператор који тренутно није активан на veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа може да уђе на тржиште у разумном року и тиме изврши притисак на veleпродајну цену традиционалног телекомуникационог оператора. Тржишта на којима постоји висок степен иновација и технолошког развоја, као што је

¹³ Смернице Комисије о анализи тржишта и процени значајне тржишне снаге на основу регулаторног оквира Заједнице за електронске комуникационе мреже и услуге (2002/С 165/03) тач. 40. и 52.

тржиште висококвалитетног приступа, сматрају се тржиштима са вишим потенцијалом за успостављање ефикасне конкуренције, јер су атрактивна за нове учеснике због чега истовремено слаби тржишна позиција традиционалних оператора односно пружалаца традиционалне услуге изнајмљених линија.

Оператори који пружају малопродајну услугу изнајмљених линија коришћењем сопствене инфраструктуре, а нису активни на посматраном veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа, могу у кратком року и уз минимална улагања понудити услугу изнајмљених линија осталим операторима корисницима на veleпродајном нивоу. Према расположивим подацима, од постојећих оператора пружалаца малопродајне услуге изнајмљених линија само два оператора не пружају ову услугу и на veleпродајном нивоу, а њихово тржишно учешће на малопродајном тржишту изнајмљених линија је мање од 1%. Из наведених разлога, Агенција закључује да су скоро сви оператори који пружају услугу изнајмљених линија за сопствене потребе, а који би, по том основу, могли да наступе као потенцијални пружаоци veleпродајне услуге изнајмљених линија и на тај начин изврше конкурентски притисак на доминантног оператора, већ присутни на посматраном тржишту.

Оператори који у свом власништву имају мрежу оптичких каблова или хибридну оптичко-коаксијалну мрежу изграђену за потребе пружања неке друге услуге електронских комуникација, а који нису присутни на посматраном релевантном тржишту, могу у релативно кратком року и без значајних улагања и прилагођавања својих мрежних капацитета наступити као оператори veleпродајне услуге изнајмљених линија. Узимајући у обзир да се на тржишту висококвалитетног приступа пружа услуга која је намењена бизнис корисницима и операторима корисницима, операторима није потребна широко распрострањена мрежа тачно одређених карактеристика како би отпочели са пружањем предметних услуга и позиционирали се на посматраном тржишту, већ то могу учинити скоро са постојећим мрежним капацитетима који се константно унапређују увођењем нових технологија за потребе пружања других услуга електронских комуникација, а који се могу искористити и за пружање veleпродајне услуге изнајмљених линија. Према подацима којима Агенција располаже, на територији Републике Србије 61 оператор има у свом власништву хибридну оптичко-коаксијалну мрежу, док 64 оператора има у свом власништву мрежу оптичких каблова изграђену за потребе пружања неке друге услуге електронских комуникација, што значи да, хипотетички, сви они могу наступити као оператори veleпродајне услуге изнајмљених линија уколико дође до повећања њене цене.

Агенција закључује да на посматраном тржишту постоји супституција на страни понуде у виду оператора који у свом власништву имају инфраструктуру изграђену за потребе пружања неке друге услуге електронских комуникација, а који нису тренутно присутни на посматраном veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа.

3.3. Географска димензија тржишта

Географска димензија тржишта се односи на географско подручје које обухвата област у којој су заинтересовани привредни субјекти укључени у понуду и потражњу релевантних производа и услуга, у којој су услови конкурентности слични или довољно хомогени и која се може препознати као различита од суседних области у којима су преовлађујући услови конкурентности знатно различити.

У складу са Смерницама Комисије о анализи тржишта и Препоруком Комисије о релевантним тржиштима 2014/710/ЕУ, географска област релевантног тржишта се у сектору електронских комуникација утврђује на основу два главна критеријума:

1. области коју покрива мрежа;
2. постојање истог правног и регулаторног оквира на одређеном географском подручју.

На целој територији Републике Србије важе исти законски услови за пружање услуга електронских комуникација, тако да нема регионалних ограничења за veleпродајну услугу изнајмљених линија. Такође, на основу података о ценама услуге изнајмљених линија на малопродајном нивоу, који су расположиви Агенцији, може се закључити да комерцијални услови под којима се ова услуга пружа корисницима не зависе од географске локације.

Имајући у виду наведено, Агенција закључује да је релевантно veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа у географској димензији територија Републике Србије.

3.4. Закључак о релевантном тржишту

Агенција закључује да релевантно veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа чине следеће услуге (без обзира на њихов преносни капацитет):

- а) изнајмљене линије засноване на *Ethernet* преносној технологији;
- б) традиционалне дигиталне изнајмљене линије (PDH, SDH, (S)HDSL);
- в) изнајмљене линије засноване на xWDM скупу технологија.

Наведене услуге се односе на националне изнајмљене линије, третирају се као изнајмљене линије „од краја до краја“ (*end to end*), а укључују понуду сопственом предузећу (*self-supply*) за потребе пружања услуге изнајмљених линија на малопродајном нивоу и понуду операторима корисницима veleпродајне услуге изнајмљених линија.

Релевантно veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа у географској димензији је територија Републике Србије.

4. АНАЛИЗА РЕЛЕВАНТНОГ ТРЖИШТА

Агенција одређује релевантна тржишта која подлежу претходној регулацији сагласно члану 59. став 2. Закона, уз примену одговарајућих препорука Европске уније, наведених у тачки 2. овог извештаја.

Релевантно тржиште које подлеже претходној регулацији је, сходно одредби члана 59. став 1. Закона, тржиште на којем постоје структурне, регулаторне и друге трајније препреке које онемогућавају улазак нових конкурената. То је тржиште на којем није могуће обезбедити развој ефикасне конкуренције без постојања претходне регулације и на коме се уочени недостаци не могу отклонити само применом прописа о заштити конкуренције.

У поступку анализе релевантног тржишта се, између осталог, примењују критеријуми за утврђивање значајне тржишне снаге прописани одредбама члана 61. Закона.

4.1. Критеријуми за утврђивање појединачне значајне тржишне снаге

Појам значајне тржишне снаге се односи на ситуацију у којој се оператор, било појединачно или удруживањем са другим субјектима на тржишту, налази у позицији која му пружа могућност да се у знатној мери понаша независно у односу на конкуренцију, клијенте и потрошаче. Оваква ситуација утиче на смањење нивоа конкуренције на релевантном тржишту и из овог разлога произлази потреба за одређивањем одређених обавеза операторима код којих је утврђено постојање значајне тржишне снаге.

Одредбама члана 61. Закона прописано је да оператор поседује значајну тржишну снагу на релевантном тржишту ако сам или са другим операторима има доминантан положај, односно положај који му омогућава да се у значајној мери понаша независно од конкурената, својих претплатника и коначно потрошача и наводе се критеријуми који се нарочито узимају у обзир приликом утврђивања појединачне и заједничке тржишне снаге.

У складу са Законом, Агенција приликом утврђивања појединачне значајне тржишне снаге оператора узима у обзир критеријуме који најбоље представљају специфичности релевантног тржишта.

За утврђивање појединачне значајне тржишне снаге оператора на велепродајном тржишту висококвалитетног приступа коришћени су следећи критеријуми:

1. величина оператора и његових конкурената, посебно у погледу броја корисника и прихода на релевантном тржишту;
2. контрола над инфраструктуром чији се обим не може лако реплицирати;
3. технолошка предност оператора која му омогућава надмоћан положај на тржишту;

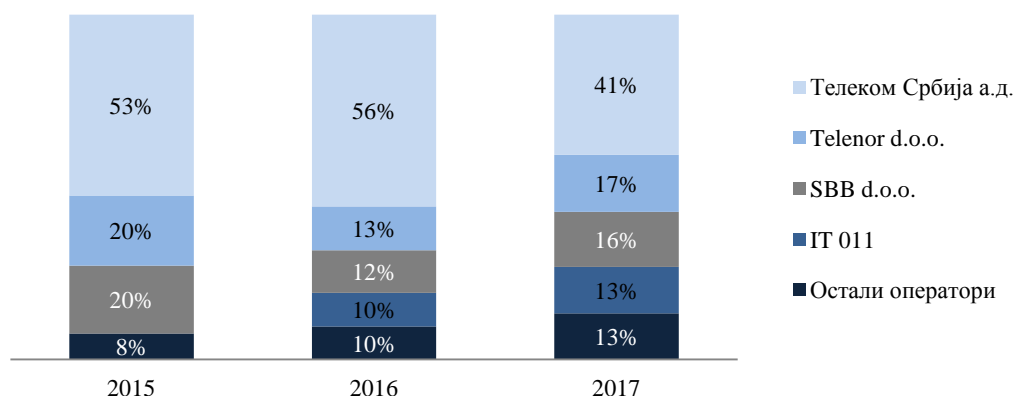
4. недостатак или низак ниво преговарачке моћи купаца;
5. лак или повлашћен приступ тржиштима капитала, односно финансијским ресурсима;
6. степен диверсификације производа или услуга (нпр. повезани производи или услуге);
7. економија обима;
8. економија опсега;
9. степен вертикалне интеграције;
10. висок степен развоја дистрибутивне и продајне мреже;
11. недостатак потенцијалне конкуренције;
12. постојање препрека за ширење.

С обзиром на то да не постоје докази да су у периоду који обухвата предметна анализа били испуњени критеријуми за постојање заједничке тржишне снаге на велепродајном тржишту висококвалитетног приступа, даље ће се разматрати само критеријуми за утврђивање појединачне значајне тржишне снаге.

4.1.1. Величина оператора и конкурената, посебно у погледу броја корисника и прихода на релевантном тржишту

Тржишно учешће представља проценат са којим привредни субјект учествује у продаји одређеног производа или услуге на посматраном тржишту, у одређеном временском периоду и представља индикатор снаге оператора на посматраном тржишту.

Учешћа водећих оператора на посматраном велепродајном тржишту висококвалитетног приступа, мерена бројем изнајмљених линија у велепродаји приказана су на Слици 6.

Слика 6: Тржишна учешћа оператора мерена бројем изнајмљених линија на велепродајном нивоу (укључујући понуду сопственом предузећу (*self supply*))

У 2016. години, Телеком Србија а.д. је на посматраном тржишту имао учешће од око 56%, мерено бројем реализованих изнајмљених линија, али је у 2017. години његово тржишно учешће смањено на 41%.

Узимајући у обзир да укупан број реализованих линија на посматраном тржишту опада, као и промену у тржишним учешћима водећих оператора, може се закључити да се учешће оператора Телеком Србија а.д. смањује у корист оператора који нуде нове технологије, као што су нпр. *Ethernet* преко MPLS мреже као и xWDM изнајмљене линије, сличних функционалних карактеристика, а нижих цена од традиционалних изнајмљених линија симетричног протока.

Агенција закључује да и поред тога што оператор Телеком Србија а.д. и даље има највеће учешће на veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа мерено бројем реализованих линија, његово тржишно учешће опада у периоду на који се анализа односи и самим тим му не омогућава да се понаша независно од конкурената и својих крајњих корисника.

4.1.2. Контрола над инфраструктуром чији се обим не може лако реплицирати

Контрола над инфраструктуром чији обим не може лако да се реплицира се односи на ситуацију када постоји један оператор (најчешће је то традиционални оператор), који контролише или има у власништву велику мрежу, коју други оператори не могу у релативно кратком времену реплицирати у значајнијем обиму, а што може да представља баријеру за улазак на тржиште.

Улагање у инфраструктуру, са економског аспекта, представља значајан и свеобухватан вид улагања у капацитете, системе и услуге који представљају основу за обављање одређене економске активности. Изградња и стављање у функцију мреже за приступ подразумева капитална улагања, дуго време везивања средстава и значајан удео ненадокнадивих трошкова.

Уколико жели да оствари приступ до крајњих корисника, оператору су на располагању две опције. Он може да изгради сопствену инфраструктуру (што захтева значајне инвестиције) или да се оријентише на коришћење постојеће инфраструктуре другог оператора. Било да је у питању приступ путем бакарне парице, оптичког кабла или хибридне оптичко-коаксијалне мреже, због свих поменутих карактеристика инфраструктурних улагања, изградња сопствене инфраструктуре представља изузетно тежак и захтеван поступак уласка на одређено тржиште. То се односи како на саме грађевинске радове (постављање канализације, провлачење каблова), тако и на сам поступак добијања потребних дозвола.

Водећи оператори на посматраном тржишту углавном располажу комплетном инфраструктуром за пружање veleпродајне услуге изнајмљених линија, и то:

- мрежом за приступ;
- системима преноса;
- мрежом за транспорт;
- канализацијом у којој је положена кабловска инфраструктура.

Од наведене инфраструктуре тешко је реплицирати (са становишта потребне количине средстава и уложеног времена) мрежу за приступ и канализацију.

Телеком Србија а.д. поседује широко распрострањену мрежу бакарних парица, која покрива готово целу територију Републике Србије, као и оптичку мрежу на одређеним подручјима. Поред оператора Телеком Србија а.д., услугу изнајмљених линија на veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа, пружају и други оператори путем оптичких, коаксијалних или хибридних оптичко-коаксијалних мрежа, које су иницијално изграђене за пружање других услуга електронских комуникација и које се шире у погледу територијалне распрострањености.

Услугу изнајмљених линија користе оператори корисници на veleпродајном нивоу, односно правна лица за повезивање више различитих удаљених локација на малопродајном нивоу, па остали оператори на посматраном тржишту могу задовољити потребе корисника предметне услуге постојећим властитим мрежним капацитетима, односно без покривања целе територије Републике Србије сопственом мрежом, чему у прилог иде и раст њихових тржишних учешћа у посматраном периоду.

Агенција закључује да широко распрострањена мрежа бакарних парица коју поседује Телеком Србија а.д. не представља баријеру за улазак на посматрано veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа, узимајући у обзир позиционирање осталих водећих оператора и раст њиховог тржишног учешћа у посматраном периоду. Агенција сматра да постојећи мрежни капацитети свих регистрованих оператора власника инфраструктуре у највећој мери задовољавају потребе корисника изнајмљених линија на малопродајном и veleпродајном нивоу, те да економске и структурне баријере за улазак на veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа практично не постоје.

4.1.3. Технолошка предност оператора која му омогућава надмоћан положај на тржишту

Технолошка предност или супериорност одређених учесника на тржишту односи се на постојећу мрежу тј. изграђену инфраструктуру за пружање veleпродајне услуге изнајмљених линија.

Као што је напред наведено, сви оператори на посматраном veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа, пружају veleпродајну услугу изнајмљених линија коришћењем сопствене инфраструктуре, било да је у питању мрежа бакарних парица, хибридна оптичко-коаксијална мрежа и/или оптичка мрежа.

Узимајући у обзир да се услуга изнајмљених линија посматра као технолошки неутрална тј. без обзира на мрежу која се користи за њено пружање, Агенција закључује да нема изразите технолошке предности или супериорности ни једног оператора.

4.1.4. Недостатак или низак ниво преговарачке моћи купаца

Када на релевантном тржишту постоји одређен степен преговарачке моћи купаца, онда то подразумева постојање способности купаца одређене услуге електронских комуникација да утичу на понашање пружаоца услуге. Та моћ се најчешће огледа у значајном уделу прихода од појединачних корисника у укупним приходима оператора, који је при томе добро информисан о могућностима преласка код другог оператора, уз минималне трошкове или чак могућност производње релевантног производа или услуге у сопственој режији. Преговарачка моћ купаца постоји када купци имају довољно јак утицај, када је омогућено њихово колективно деловање, као и када су трошкови преласка на другу услугу која задовољава исту потребу купаца ниски, а манифестује се путем утицаја на ценовну политику пружаоца услуге, као и на квалитет саме услуге.

Узимајући у обзир специфичност посматраног тржишта, Агенција закључује да оператори корисници имају одређену преговарачку моћ и да у одређеној мери могу утицати на цене велепродајне услуге изнајмљених линија или на услове под којима се предметна услуга пружа јер су у позицији да бирају оператора пружаоца услуге.

4.1.5. Лак или повлашћен приступ тржиштима капитала, односно финансијским ресурсима

Финансијски ресурси су потребни операторима за проширење постојећих мрежних капацитета или модернизацију мреже.

Један од могућих начина финансирања предузећа је могућност емитовања власничких и дужничких инструмената или њихове комбинације. Коришћење ове могућности односно листирање на тржишту капитала у Републици Србији је дефинисано од стране надлежних институција. Поред тога, операторима на располагању остаје узимање кредита од банака како би финансирани свој даљи развој, при чему је једини ограничавајући фактор при добијању кредита сам бонитет оператора. Још једна могућност је и финансирање из сопствених извора.

Оператори који су дуго присутни на тржишту и који остварују добре пословне резултате могу имати лакши приступ кредитима банака у поређењу са операторима који тек почињу да се баве пружањем услуга електронских комуникација.

4.1.6. Степен диверсификације производа или услуга

Везивање производа и услуга представља вид неконкурентског понашања, тј. злоупотребу доминантног положаја на релевантном тржишту од стране водећег оператора, којим се корисници условљавају куповином везаних производа и услуга. На тај начин, оператор са доминантном позицијом може значајно снизити цене одређених услуга, јер ће њихове приходе субвенционисати вишим ценама услуга са других

тржишта, како би се елиминисала конкуренција на посматраном релевантном тржишту.

У пракси се препознају три облика везивања производа и услуга:

- 1) на тржишту се нуди само пакет услуга, а ниједна од услуга које чине тај пакет се не може купити одвојено;
- 2) на тржишту се нуди пакет услуга и услуга појединачно, при чему услуга у оквиру пакета има нижу цену од исте услуге када се купује одвојено;
- 3) на тржишту се једна услуга нуди и одвојено и у оквиру пакета, док се друга услуга може купити само у оквиру пакета, тј. уколико се купује прва услуга.

Најчешће се везују услуге на тржиштима на којима оператор има доминантан тржишни удео, за услуге на другим тржиштима на којима оператор нема значајан удео.

Велепродајна услуга изнајмљених линија се на посматраном тржишту нуди као самостална и због своје природе и намене није део понуде пакета са другим услугама електронских комуникација.

4.1.7. Економија обима

Економија обима се односи на смањивање просечних трошкова пружања услуге изнајмљених линија повећањем обима услуга и повећања броја корисника. Ово се односи на ситуацију у којој постоји могућност да се већ изграђена инфраструктура за пружање одређене врсте услуге електронских комуникација, а која у себи садржи високе фиксне трошкове, без значајних додатних трошкова искористи за ширење базе корисника.

На велепродајном тржишту висококвалитетног приступа у случају коришћења постојеће властите инфраструктуре просечни трошкови по јединици опадају са повећањем броја реализованих линија, што значи да предности економије обима остварују оператори са највећим бројем корисника велепродајне услуге изнајмљених линија.

Агенција закључује да су оператори на посматраном тржишту у позицији да остваре ниже просечне трошкове по јединици будући да велепродајну услугу изнајмљених линија пружају преко властите мреже. Оператор Телеком Србија а.д. је због свог тржишног учешћа у одређеној предности у односу на остале операторе, али не у мери у којој би, у одсуству претходне регулације, могао да утиче на услове на посматраном тржишту.

4.1.8. Економија опсега

Економија опсега подразумева уштеду у трошковима која произлази из заједничке употребе неке инфраструктуре за пружање више врста производа. У сектору електронских комуникација, економија опсега се обично јавља тамо где постоје капацитети, тј. мрежна инфраструктура која се може користити за пружање више повезаних услуга са различитих релевантних тржишта, што омогућава оператору оптимизацију трошкова, што такође може представљати једну од потенцијалних баријера за улазак нових оператора на тржиште.

Предности по основу употребе заједничке инфраструктуре за пружање различитих услуга је могућа код оператора који су истовремено присутни на више различитих малопродајних и veleпродајних тржишта електронских комуникација, нарочито ако на њима имају високо тржишно учешће.

Инфраструктура која се користи за пружање veleпродајне услуге изнајмљених линија је првенствено изграђена за потребе пружања других услуга електронских комуникација, па су оператори пружаоци ове услуге присутни и на осталим тржиштима електронских комуникација, већина њих са значајним тржишним учешћима.

Агенција закључује да оператори на посматраном тржишту могу остварити уштеде у трошковима по основу економије опсега, из разлога што поседују распрострањену мрежу коју користе за пружање осталих услуга електронских комуникација. Оператор Телеком Србија а.д. је због свог тржишног учешћа у одређеној предности у односу на остале операторе, али не у мери у којој би, у одсуству претходне регулације, могао самостално да утиче на услове на посматраном тржишту или поставља баријере за улазак.

4.1.9. Степен вертикалне интеграције

Приликом анализе степена вертикалне интеграције на релевантном тржишту, испитује се да ли постоји оператор који је присутан на више различитих, вертикално повезаних, veleпродајних и малопродајних тржишта. Постојање вертикалне интеграције се третира као заузимање значајне тржишне снаге и покушај истискивања конкуренције са потенцијално конкурентног тржишта или само ометање конкуренције при уласку на тржиште. Вертикална интеграција се, у складу са Смерницама Европске комисије, у суштини третира као преузимање тржишне моћи.

Вертикална интеграција, као врста неконкурентског понашања, представља повезивање и комбинацију различитих процеса производње, дистрибуције и продаје у оквиру привредне гране, од стране једног привредног субјекта, у циљу повећања тржишне моћи елиминисањем потенцијалне конкуренције. Она представља преузимање тржишне моћи на начин који конкуренцију истискује или јој отежава наступ на релевантном тржишту. Овакав вид неконкурентског понашања подразумева

ограничавање потенцијалних улазака на тржиште контролисањем велепродајног и малопродајног тржишта, односно потенцијалну могућност премештања тржишне моћи на велепродајно тржиште, без промене цена на малопродајном тржишту.

Како су оператори на посматраном тржишту истовремено присутни и на вертикално повезаном малопродајном тржишту изнајмљених линија, Агенција закључује да сви они могу да остваре предности по основу вертикалне интеграције. Оператор Телеком Србија а.д. је због свог тржишног учешћа у одређеној предности у односу на остале операторе, али не у мери у којој би му то омогућило преузимање тржишне моћи кроз истискивање конкуренције или кроз постављање баријера за улазак на посматрано тржиште.

4.1.10. Висок степен развоја дистрибутивне и продајне мреже

Добро развијена продајна мрежа омогућава операторима лакши приступ до крајњих корисника. Будући да ју је тешко одржавати и реплицирати, она такође може довести доминантне операторе у предност у односу на конкуренте и може представљати одређени вид баријере за улазак на тржиште.

Оператори користе велепродајну услугу изнајмљених линија за изградњу и повезивање сопствене мреже, за њено повезивање са мрежама других оператора, као и за пружање малопродајних услуга својим крајњим корисницима, те развијеност дистрибутивне и продајне мреже оператора пружаоца ове услуге није релевантна за њено коришћење.

4.1.11. Недостатак потенцијалне конкуренције

Потенцијална конкуренција се односи на могућност уласка нових оператора на велепродајно тржиште висококвалитетног приступа у дужем року, што значи да оператори морају имати довољне финансијске капацитете како би могли да поднесу додатне трошкове који се јављају приликом уласка на тржиште, као и додатне техничке капацитете неопходне за пружање предметних услуга.

Оператори имају изграђене сопствене мреже за пружање других услуга електронских комуникација које користе и за пружање велепродајне услуге изнајмљених линија, што уз приказани раст њихових тржишних учешћа говори у прилог чињеници да на посматраном велепродајном тржишту већ постоји конкуренција.

Потенцијална конкуренција на посматраном велепродајном тржишту висококвалитетног приступа огледа се у операторима електронских комуникација који у свом власништву имају мрежу оптичких каблова или хибридную оптичко-коаксијалну мрежу изграђену за потребе пружања неке друге услуге електронских комуникација, а који нису присутни на посматраном релевантном тржишту. Ови оператори могу у релативно кратком року и са занемарљивим улагањима и прилагођавањима својих мрежних капацитета наступити и као оператори велепродајне услуге изнајмљених линија. Према подацима којима Агенција располаже, на територији Републике Србије 61 оператор има у свом власништву хибридную оптичко-коаксијалну мрежу, док 64

оператора има у свом власништву мрежу оптичких каблова, што значи да, хипотетички, сви они могу наступити као оператори veleпродајне услуге изнајмљених линија уз занемарљиве додатне трошкове.

Veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа карактерише висок степен иновација и технолошког развоја што повећава његов потенцијал за успостављање ефикасне конкуренције, јер је атрактивно за нове учеснике. Узимајући у обзир да се за пружање услуге изнајмљених линија све више користе нове технологије којима се корисницима обезбеђује преносни капацитет сличних карактеристика као класична изнајмљена линија, велика распрострањеност мреже било ког оператора не представља баријеру за улазак на посматрано veleпродајно тржиште висококвалитетног приступа.

Узимајући у обзир да се на тржишту висококвалитетног приступа пружа услуга која је намењена бизнис корисницима и операторима корисницима, операторима није потребна широко распрострањена мрежа тачно одређених карактеристика како би отпочели са пружањем предметних услуга и позиционирали се на посматраном тржишту, већ то могу учинити готово са постојећим мрежним капацитетима који се константно унапређују увођењем нових технологија за потребе пружања других услуга електронских комуникација, а који се могу искористити и за пружање veleпродајне услуге изнајмљених линија.

Из наведеног разлога, Агенција закључује да на посматраном veleпродајном тржишту висококвалитетног приступа већ постоји конкуренција и да се у наредном периоду очекује њен даљи развој јер постоји и потенцијална конкуренција у виду оператора који у свом власништву имају инфраструктуру изграђену за потребе пружања других услуга електронских комуникација, а коју могу искористити за пружање услуге изнајмљених линија.

4.1.12. Постојање препрека за ширење

Процена препрека за ширење на посматраном релевантном тржишту се односи на процену постојања одређених неискоришћених капацитета у власништву других оператора, који се могу активирати за пружање veleпродајне услуге изнајмљених линија у случају повећања цена ове услуге од стране доминантног оператора. Уколико ова могућност постоји, на посматраном тржишту нема препрека за ширење што се може третирати као одређени притисак на доминантног оператора од стране његових конкурената.

Узимајући у обзир да оператори на посматраном тржишту за пружање veleпродајне услуге изнајмљених линија не користе у целини сопствену инфраструктуру коју су изградили за пружање других електронских комуникационих услуга, може се закључити да постоји простор за повећање капацитета услед пораста тражње за овим услугама, односно да не постоје значајне препреке за ширење.

4.2. Закључак о процени постојања оператора са значајном тржишном снагом

Након спроведене анализе veleпродајног тржишта висококвалитетног приступа, Агенција је утврдила да на посматраном тржишту постоји конкуренција, односно да оператор Телеком Србија а.д. више не поседује појединачну значајну тржишну снагу. Анализа посматраног тржишта је показала да је учешће Телеком Србија а.д. опада и да се у наредном периоду може очекивати даље јачање позиција осталих оператора, нарочито у сегменту коришћења нових технологија за пружање услуга изнајмљених линија. Агенција је утврдила и да распрострањеност мреже оператора Телеком Србија а.д. у случају veleпродајног тржишта висококвалитетног приступа није ограничавајући фактор даљег развоја тржишта, узимајући у обзир специфичност потреба за висококвалитетним приступом како оператора корисника тако и крајњих корисника. Такође, Агенција је утврдила и да Телеком Србија а.д. не остварује значајне предности по основу вертикалне интеграције, јер су оператори на посматраном тржишту вертикално интегрисани, као ни по основу економије обима и економије опсега.

5. ЗАКЉУЧАК

У поступку дефинисања релевантног тржишта, Агенција је закључила да се велепродајно тржиште висококвалитетног приступа односи на тржиште на коме се пружа велепродајна услуга изнајмљених линија.

Након извршене анализе Агенција је констатовала да на посматраном тржишту оператор Телеком Србија а.д. више не поседује значајну тржишну снагу, односно да на предметном тржишту нема оператора са значајном тржишном снагом.

Агенција ће, на основу резултата и закључака предметне анализе, донети нову одлуку о одређивању релевантних тржишта подложних претходној (*ex ante*) регулацији, сагласно одредби члана 59. став 2. Закона, којом велепродајно тржиште висококвалитетног приступа неће бити одређено као релевантно тржиште подложно претходној регулацији.

Даном ступања на снагу поменуте одлуке, у складу са чланом 62. став 5. Закона, престаће да важи решење Агенције број: 1-02-34900-22/15-7 од 14.12.2015. године, којим је оператор Телеком Србија а.д. одређен за оператора са ЗТС.